

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

УДК 316.258

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2020.2.6>**Ніколаєнко Володимир Леонідович**

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології та політології
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету
пр. Любомира Гузара 1, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-4648-6048

Ніколаєнко Леонід Григорович

кандидат філософських наук, доцент,
незалежний дослідник

Яковенко Юрій Іванович

доктор соціологічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
професор кафедри соціології та політології
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету
пр. Любомира Гузара 1, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-6006-8651

СОЦІОЛОГІКА МИСЛЕННЯ ТОЛКОТТА ПАРСОНСА: ФУНКЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ

***Актуальність проблеми.** Контівський позитивізм був першим вагомим у теоретичному плані досягненням на шляху утвердження ринково-орієнтованого способу мислення. Парсонівський функціоналізм постав другим і допоки найбільш ефективним способом мислення в інструментальному значенні. Таку логіку ще Тард назвав соціальною, бо вона перебувала у жорсткому зв'язку з логікою функціонування капіталістичного соціально-політичного та економічного порядку. Оскільки розробка правил мислення в межах кожної соціологіки веде з часом до виникнення теорії пізнання особливого роду, то нині у XXI ст. за умови повернення фашизму на континент, який він колись зруйнував, цей процес поновлення йде на засадах як буттєвих, так і наукових зокрема, а ще і на соціологічних. Тобто суперечність полягає в тому, що хоча Парсонс принцип «порядок понад усе» (за будь-яку ціну) на словах відкидав, але постійно його дотримувався, а зараз цей принцип набуває відродження в низці країн світу.*

***Метою статті** є висвітлення характеру соціологічного мислення, що властиве Т. Парсонсу. У цьому контексті постають такі завдання: виявити зв'язок між функціоналістським стилем мислення в науці з ринково-орієнтованою соціологією у суспільствознавстві; довести, що функціоналістський стиль соціологічного мислення – інструмент легітимації та захисту капіталістичного соціального порядку; довести, що принцип «порядок понад усе» у соціології Парсонса практично є визначальним. А з огляду на те, що попри відзначену багатьма авторами схильність Парсонса до граничної схоластики і навіть езотерики, то треба розібрати ще й основні соціальні наслідки від впливу на соціум властивого йому способу теоретизування, що досі мають місце у сучасній теорії та практиці.*

Методи дослідження: діалектичний метод, спрямований на виявлення суперечностей у функціоналістському мисленні Парсонса, одні тези сприяють подальшому розвитку соціологічної теорії та суспільному розвитку, а інші стримують їх; метод пропозиційного аналізу для виявлення переважно латентних смислових одиниць у текстах Парсонса, завдяки чому й можна визначити ту реальну мету, заради якої вони були написані; насамкінець дефінітивний аналіз, що спрямований на виявлення способів визначення понять, а ширше, смислових значень, до яких вдається Парсонс.

Результати дослідження. Виявивши зв'язок між функціоналістським стилем мислення в науці з ринково-орієнтованим способом мислення у суспільствознавстві, показано, що це сприяє легітимації капіталістичного соціального порядку та розбудові теорії, що своєю чергою сприяє подальшій розробці технологій, спрямованих на стабілізацію порядку, тобто не виключає, а передбачає відтворення найбільш радикальних соціальних практик, спрямованих на захист цього порядку.

Ключові слова: логіко-лінгво-семантичні операції, соціологіка, соціальна епістемологія, спосіб мислення, стиль мислення, функція (оператор), функціоналізм, функціоналістське мислення.

Вступ. Соціологам відомо про існування способів та стилів соціологічного мислення, але допоки остаточно не визначена логіка їх формування, як і те, яким чином їх використання впливає на соціальні зміни, що варто вважати ознакою набуття ними інструментальної функції в справі соціального контролю. Зважаючи ж на те, що соціологи-класики рівня Парсонса досі мають значний вплив не лише на перебіг процесів, що відбуваються у соціологічній науці, а й на практику здійснення соціальних процесів взагалі, вважаємо за потрібне звернути увагу на ті соціальні наслідки функціоналістського стилю мислення як системи інтелектуальних інструментів соціального панування, що укладається у відповідному способі мислення, властивому пануючому нині істеблішменту. Зокрема, завдяки низці обставин набуття знань і навичок у перебігу навчання молоді. Саме так стають фахівцями як у минулому чи у сучасності, а також, мабуть, і ще певний час у майбутньому керівничі свого управлінського часу.

У попередній статті під назвою «Суперечності в обґрунтуванні Толкоттом Парсонсом функціоналістського стилю соціологічного мислення» ми обґрунтували основні риси функціоналістського стилю мислення, попередньо звернувши увагу як на спосіб та стиль властивого Парсонсу мислення, так і на ті досить гучні звинувачення, що йому висували знані соціологи з цього приводу [1]. Усвідомлюємо, що ми описали лише частину з них, а нині маємо намір цю роботу продовжити, правда, дещо у інший спосіб, аніж звинувачення.

Справа в тім, що постановка проблеми про способи та стилі мислення стала доречною лише за умови, коли серед західних учених розпочався перехід кількості їх заяв в обґрунтування нової якості їх місця та ролі в справі формування світогляду сучасників, науковців у тому числі. Масований наступ на класичну гносеологію, що відбувався під гаслами відкритого в марксизмі факту соціальної зумовленості пізнання вже давно неявним чином сприяє процесу ідеологізації дослідницького пошуку. Між тим значна частка учених замість того, щоб зосередити свої зусилля на пошуку шляхів до формування більш об'єктивного знання, використала цей факт як підставу, що легітимізує пошук засобів більш ефективного контролю за повсякденною поведінкою великих мас людей.

Зважаючи ж на те, що покарання є найважливішим складником будь-якого контролю, то головною, хоча й не явною, метою такого пошуку стало, як висловився Фуко, «знижити економічну і політичну вартість покарання шляхом збільшення його ефективності і числа каналів» [2, с. 479], тобто надати цьому процесу риси рентабельності, бо збитки в минулому були жахливі. У результаті відбулася така інституціоналізація того, що в марксизмі називають буржуазною наукою, в перебігу якої контівський позитивізм був першим вагомим у теоретичному плані досягненням на шляху утвердження подібного мислення, а парсонівський функціоналізм – другим і допоки найбільш ефективним в інструментальному сенсі. Якщо Фуко помітив, що, наприклад, обмеження в правах є більш ефективним

покаранням, аніж фізичне страждання та тілесний біль, то парсонівський функціоналізм під гаслами відновлення соціального порядку заклав логічні основи під пошуки найбільш ефективних засобів покарання через вибіркове обмеження в правах значної кількості людей неюридичними засобами.

Логіку мислення у згоді із функціоналістськими постулатами слід розглядати як один з варіантів того, що Тард назвав соціальною логікою [3, с. 21]. Або втіленою в поняття логікою функціонування порядку, що не завжди тотожна логіці суспільного розвитку людства.

Така суперечність виявляється у тому, що у сучасній соціальній науці дослідники, наприклад, соціальних функцій бідності, безробіття та інших подібних явищ, попри лицемірні заяви офіційних осіб (істеблішмент), спрямовують свої зусилля не стільки на їх подолання, а навпаки, в основному на виявлення їх інструментальних можливостей у справі контролю над поведінкою зазначених категорій людей. Оскільки, як це загальновідомо, меж для вдосконалення наукового знання нема, то ми маємо намір продовжити з'ясовувати характер суперечностей, що властиві функціоналістськи орієнтованому соціологічному мисленню, бо з роками вони все сильніше пронизують його, зумовлюючи процес глобалізації ринко-орієнтованої ідеології.

Нам відомо, що ще в 1932 р. Парсонс написав статтю «Економіка та соціологія: Маршалл і спосіб мислення його часу», до тексту якої, на жаль, у нас немає доступу, а тому нам не відомо те, як вона вплинула на постановку проблеми щодо способу мислення, якщо вона ним була висвітлена взагалі, хоча відповідне поняття (як і звертання до праць Маршалла) зустрічаємо в його пізніших працях. Парсонс практично не проводив межі між способом та стилем мислення. Мало того, в його уявленні поняття «стиль мислення» – не більше аніж «аналітичний інструмент», а *функціоналістський* стиль мислення, своєю чергою, – інструмент відтворення та легітимації соціального порядку... за будь-яку ціну. Стверджуємо це, бо він робив усе можливе для того, щоб соціологічна теорія постала як «набір *інструментів*, працюючи якими на адекватному матеріалі можна отримати як часткові окремі рішення, так і емпіричні узагальнення» [4, с. 391].

Не треба забувати, що знання (як і ілюзії) завжди були інструментом влади меншості над більшістю, а традицію інструменталізації ілюзій засобами соціальної теорії в інтересах такої влади розпочав Конт своїм позитивізмом. *Інструменталізм* та *функціоналізм*, взяті в цьому сенсі, – близнюки, адже функції в структурі цілеспрямовано задаються суб'єктами соціальних дій, внаслідок чого вони, як інструмент, стають оператором, що використовують для внесення змін у певну структуру, для чого потрібні: *прагматично* визначена мета та достовірний розрахунок (*раціоналізм*, взятий у веберівському його розумінні).

Нагадуємо, що в першій статті було акцентовано увагу читачів на тому, що Парсонс активно відхрещувався від звинувачень, що звучали на адресу його функціоналістської методології від низки знаних соціологів у граничному консерватизмі та реакційності профашистського гатунку. Однак критики далі самих звинувачень не йшли. І спочатку нам здалося, що така критика не зовсім справедлива. Але чому ж вона звучала неодноразово?

Питання стоїть і воно варте відповіді, яку ми знайшли: вона криється в самій парсонівській функціоналістській методології, що покладена в основу політичних практик, спрямованих на збереження системно нестабільного капіталістичного соціального порядку.

Для того щоб було зрозуміло, про що йдеться, наведемо приклад з праці М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму». Вебер писав, що «протягом сторіч вважали за неспростовану істину, що низька заробітна плата «продуктивна», тобто здатна стимулювати продуктивність праці, бо, як говорив ще Пітер де ля Кур (котрий у цьому разі, як ми переконаємось пізніше, мислить цілком у дусі раннього кальвінізму), народ працює лише тому, що бідний, і лише доти, доки бідний. Однак дієвість такого, здавалося б, випробуваного засобу має свої межі». А далі зазначав: «Ми, звичайно, не будемо тут займатися питанням визначення цих меж, так само як і не маємо наміру визначати наше ставлення до відомої концепції взаємозв'язку між високою заробітною платою і продуктивністю праці» [5].

Так-от, Парсонса цікавила саме *теорія* визначення зазначених Вебером меж, точніше, меж функціональності того чи іншого соціального явища у справі стабілізації капіталістичного порядку. Увага: не розвитку суспільства в інтересах самого суспільства, а стабілізації порядку!, що, як відомо, здійснюють в інтересах тих, хто його конструює і контролює.

Контроль меж функціональності – справа соціальних технологів, але технологи мають спиратися на відповідну *теорію*, основи якої і заклав Парсонс. А які ж явища мають визначатися як функціональні для *капіталістичного* соціального порядку?

Відповідь на це питання знов-таки шукаємо у Вебера: «Капіталізм, безумовно, потребує для свого розвитку деякого надлишку населення, що забезпечує йому наявність дешевого ринку робочої сили. Проте надмірна кількість «резервної армії», сприяючи за деяких умов суто кількісній експансії капіталізму, водночас гальмує його якісний розвиток, зокрема перехід до таких форм виробництва, які вимагають інтенсифікації праці» [5].

За уважного погляду тут ми знаходимо декілька важливих для нас моментів, що постійно мав на увазі Парсонс, але ніколи не озвучував:

– термінологічно невиражену (непроговорену) категорію дисфункціональності, яку дещо пізніше озвучить Мертон;

– категорії надлишку населення та резервної армії праці, кількісні межі яких постійно піддаються функціональному визначенню на міру їх функціонального ж чи дисфункціонального значення у обставинах, що змінюються;

– технології контролю зазначених меж, перехід за які перетворює функціональні явища на дисфункціональні і навпаки.

Був, наприклад, штучно (соціально) сконструйований середній клас, який виконав призначену йому буржуазною владою (соціально визначену) роль, і був відправлений у своє історичне небуття до наступного разу... Якщо в ньому буде потреба!

Між тим увесь набір соціологічних понять про соціальні структури і соціальні дії, коли на них подивитися з функціоналістської точки зору, – набір дієвих операторів або інструментів соціального контролю меншості над абсолютною більшістю, хоча, допоки читач не пов'яже сказане з намірами та технологіями, задля реалізації яких воно теоретично обґрунтоване, звучить політично нейтрально. Коли ж такий зв'язок встановлюється, ми стикаємося з тим, що вже отримало назву, наприклад, «дружнього фашизму».

Середній клас, статус, роль, соціальна дія, аномія, віра, лояльність, соціальна структура, бідність, безробіття тощо по порядку – соціально сконструйовані поведінкові продукти, що мають приносити прибуток. Кожен з яких має:

- перебувати у функціонально визначених параметрах (включаючи місце і час);
- відігравати функціонально визначені функції;
- за потреби трансформуватися в дисфункцію;
- зникнути, коли роль буде відіграна (коли стане збитковим).

Те, що все це відбувається з живими людьми, – функціонально не значиме, бо значиме соціально, тобто не просто на рівні груп, а на рівні саме класів. У цьому не важко пересвідчитися, уважно читаючи книжку під назвою «До загальної теорії дії», написану низкою видатних американських соціологів і видану під редакцією Парсонса та Шілза. У розділі “Values, Motives, and Systems of Action”, написаному ними ж за допомогою Олдса, читаємо, що «теорія дії – це концептуальна схема аналізу поведінки живих організмів. Вона розглядає таку поведінку як орієнтовану на досягнення цілей у ситуаціях за допомогою нормативно врегульованих витрат енергії» [6, с. 53]. Але що приховано за позитивістським тезаурусом? За ним прихована доволі чітко виписана теорія класової дії. Можна сказати так, що загальна теорія дії Парсонса, як тепер її розуміють сучасники, є теорією класової дії, спрямованої на охорону вибудованого класом порядку. Вона класова навіть тоді, коли все відбувається згідно з доктриною індивідуальної «функціональної автономії» Оллпорта, її згадують Парсонс і Шілз [6, с. 321].

Тут ми дізнаємося, що під час «побудови категорій теорії дії» актора Парсонсом і Шілзом були виділені «три основні модальні аспекти системи відліку, що назвали мотиваційною

орієнтацією, ціннісною орієнтацією та структурою» [6, с. 235]. Класову суть сказаного видає зв'язок трьох понять: поняття «актор», «структура» і «соціальний порядок», що просякають увесь твір. І тому «повністю ізольована елементарна «одинична дія» – це абстракція. Дії відбуваються лише в системах, що потребують оцінки альтернативних шляхів дій та зобов'язань щодо тих альтернатив, які були вибрані...» [6, с. 235].

Тож виходить, що тепер завдяки функціоналізму так звана боротьба, наприклад, з бідністю і безробіттям, за покращення рівня життя тощо, – технології, а самі названі явища – поведінкові продукти «гуманітарного» виробництва, що конвертуються у владу, а влада, відповідно, в зростаючий капітал і навпаки. Що це, як не родовий зв'язок між політичним фашизмом та соціологічною раціональністю парсонівського функціоналізму. Можна сказати і так, що в соціології Парсонса поєднано:

- філософський прагматизм, орієнтований на успіх у будь-якій конкуренції;
- соціологічний функціоналізм, орієнтований на контроль над поведінкою великих мас людей;
- логічний раціоналізм, переформатований у прагматичний орієнтований на розрахунок варіантів можливого ефективного соціального контролю.

Виходить, що функціональність і раціональність фактично злилися, бо тепер раціональним вважають не потребу в узгодженні людської волі з об'єктивними обставинами, а спроможність до прорахунку найбільш короткого шляху до успіху, що може бути забезпечений виключно завдяки спеціально розбудованому соціальному порядку.

Скажімо, якщо згідно з марксизмом історію поділяють на стихійний та свідомий розвиток людства, коли усвідомлення об'єктивної необхідності сприяє доланню будь-якої людської сваволі, то функціоналізм фактично виходить з ідеї поділу історії на стихійну та контрольовану з боку, наприклад, еліти або пануючого класу. Коли так, то треба подивитися на те, які смисли (пропозиції) вкладає Парсонс у поняття соціального порядку.

Воно в нього надто складне і завжди сполучається з поняттям прагматично орієнтованої соціальної дії, спрямованої на впорядкування груп, значень, цінностей, норм поведінки тощо з огляду на наявність між ними контрольованих функціональних зв'язків. Серед зазначених смислів, що розкидані по різних працях Парсонса, можна виокремити такі:

- «гніздова» (“nesting” series) впорядкованість груп і класів у суспільстві;
- ієрархічний порядок (hierarchical order), тобто впорядкована соціальна нерівність;
- «порядок контролю» (order of control), коли контроль розглядається як відносно самостійна система дій;
- порядок контролю (order of control) за порядком, тобто контроль здійснюваний заради запобігання можливості встановлення зворотного порядку (opposite order);
- інституціоналізовані очікування (institutionalized expectations), що мають справджуватися незалежно від будь-яких соціальних змін¹ тощо.

Все щойно перераховане – не менше і не більше як екзистенційні імперативи (“existential imperatives”), що визначають саме існування суспільства (треба додати капіталістичного), його незалежність «від емпіричної реальності більш низького порядку» [7]. Отже, порядок усе-таки – один з визначальних екзистенційних імперативів, тобто таких, яким немає альтернативи. Хоча, як це вказано у попередній нашій статті, Парсонс стверджував, що для нього порядок – це проблема, а не імператив, бо розумів, що фашизм і є функцією порядку як імперативу. А між тим, згідно з логікою, порядок як проблема – це і є імператив, мета, ідеал і таке інше. Інакше, коли це не імператив, проблемою стає зміна порядку на більш досконалий, на той, що задовольняє потреби абсолютної більшості людей.

У всьому цьому проглядаємо родовий зв'язок між політичним фашизмом та прагматично орієнтованим функціоналістським мисленням, що вже вимагає розробки «гуманних» заходів, спрямованих на значне скорочення населення Землі через його «надлишковість» для світового капіталу. Виходить, що споживання як поведінковий продукт стало надлишковим?

¹ Уточнимо: соціальна структура очікувань – пряма калька соціально-класової структури суспільства.

Не забуваймо, що будь-які теоретичні визначення передбачають і відповідні дії. Однак про все по порядку.

Не завадить нагадати, що соціологія Парсонса, згідно з Гоулднером, – «американська альтернатива марксизму» [8, с. 211], принаймні в тому, що у Маркса в історії діють об'єктивні закони («жорсткий детермінізм»), а у Парсонса – діють люди, орієнтовані на збереження порядку, тобто на контроль над поведінкою тих людей, що живуть своєю працею, і для кого капіталістичний порядок все одно, що ярмо. Таку позицію можна визначити як *жорсткий волюнтаризм*, хоча Парсонсу вдалося багатьох переконати в тому, що його теорія, як виразився Гоулднер, – це *meliorism* – вчення про покращення та вдосконалення світу [8, с. 217].

Відомо, що Парсонс досить ретельно вивчав донацистську, нацистську та постнацистську Німеччину і робив це зовсім не випадково, а з метою виявлення міри ефективності різних типів соціального контролю (зокрема, жорсткого). І додамо: в інтересах великого капіталу. Так:

– в есе «Демократія та соціальна структура в донацистській Німеччині» (1942 р.) (*Democracy and Social Structure in pre-nazi Germany*) Парсонс відзначив дезорганізуючий вплив на соціальний порядок швидких соціальних змін, зокрема, стрімкий розвиток технологій, індустріалізації, урбанізації, міграції населення, професійної мобільності, а також культурних, політичних та релігійних змін... [9, с. 117]:

– в есе «Пропаганда і соціальний контроль» (1943 р.) дає визначення пропаганди як одного зі способів «безпосереднього або опосередкованого впливу на відносини та дії за допомогою мовних письмових або усних стимулів», а далі уточнює, що «пропаганда контрастує з раціональним «просвіщенням», з передачею інформації, що дозволяє людині «робити власні висновки», і тому вона є способом впливу переважно через «нераціональні механізми поведінки» [10, с. 142];

– в есе «Деякі соціологічні аспекти фашистських рухів» (1942 р.) Парсонс пише:

а) що є досить підстав, щоб підтвердити гіпотезу про те, що фашизм – досить «широке явище, яке глибоко вкорінялося в структури західних суспільств загалом та їх внутрішні напруги і конфлікти»;

б) що його аналіз фашизму відрізняється від марксистського:

в) що фашизм відрізняється від «старого консерватизму», однак включає в себе його елементи;

г) що фашисти – це, безумовно, «праві», оскільки вони спеціально орієнтовані на протидію політичним рухам «лівих», зокрема, звичайно, комунізму [11, с. 125].

І тим не менше Парсонс у більш пізніх працях ототожнював фашизм і комунізм, що алогічно з точки зору класичної логіки, але раціонально з точки зору функціоналістської логіки.

Це один з прикладів збиття з пантелику методом зміщення категорій, коли, згідно з концепцією антиреалізму Г. Райла, факти, що входять в обсяг одних категорій, відносять до якоїсь іншої категорії [12]. Так, вищезгадане ототожнення фашизму та комунізму слід розглядати як окрему дію, в якій мають місце *потрібні* функціональні властивості (*functional properties*), тобто такі, що сприятимуть легітимації та захисту порядку.

Прикладів змішування категорій є чимало. Наприклад, якщо за зовнішнє привабливими словами типу «покращення світу», «соціальне конструювання реальності», «раціональність» тощо не углядіти обличчя тих, у чиїх інтересах життя «покращують», «соціально конструюють» або чиє життя перестало бути раціональним, то можна підтримати тих, чії дії насправді суперечать *вашим* інтересам, хто більше не вважає ваше власне життя раціональним тощо.

Наприклад, той самий Парсонс пише, що в його «термінології об'єкт не є цінністю; це власність процесу оцінки, що полягає у встановленні відношення до актора або сукупності акторів» [7]. Як бачимо, об'єкт більше не дещо, що існує незалежно від нашої волі, а що має бути пізнаним. Це тепер те, що може бути функціональним (наділеним функціональними властивостями). Але ж ми знаємо, що об'єктами можуть бути і люди... Тобто корені ідеї амери-

канської виключності мають виключно суб'єктивістську природу. За великим рахунком уся соціологічна теорія Парсонса – це теорія правомірності панування США (читай пануючого в США класу) і бажано в світовому масштабі, притому, що всюди в світі можна знайти потрібні (функціональні) для цього властивості, включаючи минуле і сучасне.

Ось один приклад такої властивості. Парсонс його знаходить у «драматичному порівнянні пуританства та конфуціанства» Вебером. Читаємо: «Конфуціанство як «доктрина раціонального пристосування до світу» (*doctrine of rational adaptation to the world*)», а «пуританство – «доктрина раціонального панування над світом» (*doctrine of rational mastery over the world*), або «царина емпіричної соціальної дії», тобто не те, що «треба «прийняти» і пристосувати або від чого треба відійти», а те, чим треба оволодіти і контролювати в ім'я ідеалу», що в релігійних термінах визначається як трансцендентне [7].

З огляду на логіку функціоналістського мислення, в ідеалі пристосування не функціональне, а панування функціональне. А позаяк інституціоналізовані очікування визначають цілі [11], то робимо висновок, що у сучасних Сполучених Штатах інститути пристосування США до сучасного світу взагалі не існують. Тут існують виключно інститути панування, що визначають не лише державницькі цілі, а й здійснюють вплив на весь досяжницький світогляд американських громадян, у чому Парсонсу належить велика заслуга.

Отже, латентна ціль – формування інституціоналізованих очікувань, а не достовірного знання про об'єктивну реальність, як це має місце в традиційній як психології, так і в культурі. Тому ціль, своєю чергою, стає оператором дій. Нагадаємо, що між поняттями оператора та функції в функціоналізмі є тісний зв'язок. Тут поняття «оператор» означає таку функцію, що призводить до прояви інших функцій, властивих тим чи іншим елементам у структурі, у відповідність до волі суб'єкта дій.

Оператор може бути наділений певною множиною підфункцій, наприклад, функціями впливу, примусу, зокрема, насильницько-репресивного характеру, що використовують з метою легітимізації тих чи інших дій або змін, що в нормальних умовах вважають нелегітимними. Операторами можуть бути і люди, і речі, і слова, тобто що завгодно, якщо вони спроможні так вплинути на поведінку індивідів і груп, що змінять її в заданому напрямку. Тому становлення функціоналізму Парсонса – це такий етап у розвитку позитивізму, коли виник запит епохи, що згодом визнають тоталітарною, на пошук способів неявного примусу великих мас людей поводитися у згоді із встановленим *для них* порядком. За великим рахунком, це радикальна відмова від ідеалів Просвітництва та гуманізму, гра на невігластві, що тягне за собою важкі для соціуму наслідки, а науковців згодом у справі їх осмислення веде до спроби розбудови соціології невігластва [13]. Парсонс досліджував функціональний зв'язок між соціальним порядком і відповідним йому впорядкуванням наукової думки, яка теж не має виходити за межі порядку, для чого потрібна відмова в пізнанні від принципів історизму та суспільного розвитку на практиці.

Отже, на кожному з кроків соціальної дії використовують різні техніки (стилі), що укладають в один і той самий спосіб дії, спрямований на підтримку (відтворення) порядку засобами науки. Щоб пояснити, яким чином з усім цим пов'язані родовими узами феноменологічна соціологія, інтеракціонізм, теорія обміну, соціальний біхевіоризм тощо, – розмова спеціальна. Згідно з Парсонсом, реально наявний спосіб функціонування сталого порядку має визначати спосіб мислення науковця, що спрямовує його пошуки знов-таки на його підтримку (відтворення). Численні джерела свідчать, що це значне поглиблення розпочатої Контом контрреволюції в науці (Ф. Хайек), спрямованої на обмеження науковця в праві на думку, в свободі наукової творчості, прихованого під гаслами демократії, гранично можливої об'єктивності тощо. Фактично тут творчий потенціал науковця спрямовують на боротьбу з історичним часом в ім'я соціального часу, тобто в ім'я розширення часових меж епохи перебування буржуазії при владі.

Практично вся множина послідовників Конта займалася доведенням одного положення, цинічно висловленого Вільгельмом Єрусалемом і процитованого Флеком у його праці, що

є вступом у теорію стилю мислення і розумового колективу: «Для всіх розумних людей загальнологічними є відносини панування і підлеглості, які в своєму подальшому розвитку приходять до все більш широкого узагальнення, включаючи економічне підкорення, та все більш точних формулювань універсального та перевіреного досвіду» [14, с. 75].

Отже, яку не візьміть ринково-орієнтовану працю, ви в явному чи неявному вигляді знайдете в ній цю ідею. Праці Парсонса – один з піків в її практичній реалізації. Це означає, що подібні ідеї функціонують у суспільстві на кшталт будь-якого товару, конституюють собою специфічний ринок (ринок ідей²), мають утверджуватися у суспільній свідомості у статусі ілюзій, поширення яких стримує розвиток духовної культури, але сприяє підсиленню соціального контролю.

Іншими словами, досвід панування та підлеглості визначає напрям розвитку буржуазної науки, бо є предметом і певним чином метою її дослідження і, як не дивно, все це, будучи прихованим у контекстах функціоналістського мисленого стилю, випадає з поля зору науковців і тому не стає предметом спеціальної професійної рефлексії. Як таке може бути? На це питання, нам здається, дав відповідь Мангейм у своїй «Ідеології та утопії». Читаємо: «...мислять не люди як такі і не ізольовані індивіди здійснюють процес мислення, мислять люди в певних групах, які розробили специфічний стиль мислення в ході нескінченного ряду реакцій на типові ситуації, що характеризують загальну для них позицію.

Строго кажучи, стверджувати, що індивід мислить, взагалі неправильно. Значно точніше було б вважати, що він лише бере участь в якомусь процесі мислення, яке виникло задовго до нього» [15, с. 9]. А для того щоб виявити, чому я мислю саме так, я маю відтворити історію становлення мого способу мислення, а потім ще й дослідити, чому існують люди, що можуть мислити у інший спосіб. До того ж мисленева історія – це не просто проста філіація ідей, коли ідея, висловлена одним ученим, сприймається його послідовниками, що на її основі висувують нові ідеї. Це ще й соціальні умови, що розділяють учених на групи і змушують їх наслідувати одні ідеї і відхиляти інші та відповідним чином обґрунтовувати мисленевий вчинок. Те саме, наприклад, робимо зараз і ми, визнаючи правомірність застосування функціонального аналізу та заперечуючи засобами діалектичної логіки парсонівський спосіб його використання, що суперечить об'єктивній логіці історичного процесу.

Спираючись на сказане вище, стверджуємо, що логіка науки, яка формувалася віками і яка була орієнтована на пошук шляхів до суспільного розвитку разом з приходом буржуазії до влади, перестала задовольняти її приватновласницькі інтереси, що й призвело до її трансформації в *соціальну логіку*, яка, як вважає Тард, має висвітлювати «суперечності з узгоджуючої їх сторони [3, с. 57], тобто не розв'язувати їх у принципі, без чого немає розвитку, а примирювати (тобто охороняти порядок). Ми ж уточнимо: соціальна логіка – це логіка, структурована у відповідності до соціально-класової структури суспільства, адже лише класи є тими великими соціальними групами, інтереси яких вступають у конфлікт і тому потребують свого теоретичного обґрунтування. Це означає, що науковий спосіб мислення, який формувалася віками в своєму протистоянні буденному та релігійному мисленню, почав розкладатися на два взаємовиключні за ознаками *за* і *проти* капіталізму. Як стверджував Мангейм, «спосіб мислення нижчих прошарків, що не мав раніше суспільної значимості, тепер уперше знаходить значущість та престиж» [10, с. 13]. Протистояння між різними способами мислення за великим рахунком і стало теоретичним виразом класового протистояння, в якому Парсонс брав не просто активну участь, а визначав основоположні принципи захисту капіталістичного соціально-політичного ладу, що отримав досить абстрактну назву історично не визначеного *соціального порядку*. Він і є одним з тих, хто займався трансформацією логіки науки в специфічну *соціологіку*, а гносеологію в *соціальну епістемологію*, що стали теоретичним підґрунтям для формування найбільш радикальних практик захисту

² Цей ринок іноді називають ринком знань, хоча такого ринку існувати не може в принципі, адже існує ринок права доступу до достовірних знань. Однак якщо взяти до уваги феноменологічне розуміння знань як будь-яких ідей безвідносно до тої чи іншої міри їх істинності, то такий ринок насправді існує.

порядку. Отже, дослідження логіки захисту такого порядку є конче важливим, а як далі побачимо, така логіка потребує власної теорії пізнання, яка й носить назву соціальної епістемології, що стала альтернативою традиційній гносеології.

У джерелах стверджують, що Парсонс – один з тих *розумних людей*, які визначають принципи відтворення порядку, забезпечують підготовку функціонерів, задіяних у справі його відтворення, визначають спільний їм спосіб мислення, структурують його на мережу стилів, спрямованих на пошук усе *більш точних формулювань* вказаного вікового і тому універсального та *перевіреного досвіду підтримання порядку*, який по праву називають буржуазним або капіталістичним. Можна сказати, що Парсонс першим спрямував свої дослідницькі зусилля на логіку захисту порядку, в якій політичне і наукове – близнюки-брати. Визначальна мета його наукової творчості полягала в убезпеченні внутрішніх та зовнішніх загроз американському порядку. Як потім виявиться, його соціальна поведінка чітко корелювала з правилами його ж мислення.

Характеризуючи соціальну логіку мислення Парсонса, що визначає його ж поведінку в науці, не завадить нагадати такий вислів Мангейма, який писав, що «політична дискусія різко відрізняється за своїм характером від наукової. Її призначення – не лише довести свою правоту, а й підірвати соціальне та інтелектуальне коріння свого опонента» [10, с. 39]. Зауважимо, Парсонс не просто опонував марксизму. Він намагався підірвати його соціальне та інтелектуальне коріння, застосовуючи для цього витончені логіко-лінгво-семантичні оператори, приклади яких ми нижче наведемо.

Однак Парсонс, як і Мангейм, не врахував того факту, що інтелектуальне коріння будь-якої наукової творчості проростає в інтереси, що або співпадають із суспільними інтересами, або суперечать їм. З цієї причини науковці, які долучені до розбудови логіки науки, з необхідністю трансформують її у соціально визначену логіку думок і дій. Тому наука і політика, коли вони інституціоналізовані, діють синхронно. Справа лише в тому, які, хто і з якою метою задає в них функції і який результат передбачає отримати. Ось чому є всі підстави стверджувати, що поняття буржуазної науки є науковим поняттям, а Парсонс – один з найбільш яскравих її представників. Тому Поппер, наприклад, злукавив, коли поставив нібито проблему *логіки соціальних наук*, не визначивши: що саме робить ці науки соціальними; чим їх логіка відрізняється від логіки наук природничих. Якщо ця логіка визначена виключно питаннями «залежності від чесності, прямоти і простоти у процесі доступу до проблеми» та «свободи від оцінок» [16], що нібито забезпечує максимально можливу наукову об'єктивність, то тут нічого оригінального немає.

Мало того, Поппер злукавив ще й тому, що, поставивши питання щодо характеру відносин між знанням і незнанням, ухилився від визнання того, що ці категорії за часів капіталізму остаточно вийшли за межі гносеології і набули соціального звучання, тобто набули інструментальної функції у справі соціальних маніпуляцій і водночас стали означати спільноти людей, поділених на групи за ознакою міри доступу до достовірних знань, звідки випливають поняття «еліта» і «маса». І з «категорією логічної суперечності» в нього не все гаразд, бо вона теж набула соціального звучання і стала визначати насамперед класову суперечність у теоретичній сфері. І з критерієм істини він так чітко і не визначився. У чому йому «допоміг» його опонент Адорно, заговоривши про релевантне³ (читай соціально визначене) знання [17]. Між тим Поппер писав своє «Відкрите суспільство...» під час Другої світової війни і з Нової Зеландії фактично своїми ідеями стріляв у спину тих, хто ніс основні втрати на фронтах боротьби з фашизмом.

Як бачимо, «ослячі вуха» соціології та соціальної епістемології стирчать ще й з часу утворення союзу між прагматичним та феноменологічним спрямуваннями у соціальних науках, включаючи між іншим і вчення Поппера разом з Парсонсом.

³ У цьому сенсі релевантні і функціональні знання і дії – синоніми, бо і те, і те соціально визначено. Отже, функціоналізм і феноменологія – різні техніки (стили) досягнення одного й того ж, що укладаються в один і той самий спосіб мислення – буржуазний.

Тут не зайве нагадати ще раз, що ми не проти функціоналізму. Ми проти того способу його використання, який, ставши мейнстримним, надав йому статусу самодостатньої методології не лише в соціальному пізнанні, де він фактично став визначальним. Ми проти й того, коли послідовники Парсонса відривають наукові досягнення функціоналістів від соціально зумовленої програми їх досліджень. Щось подібне ми зустрічаємо в праці Нікішенкова «Історія британської соціальної антропології», в якій значна увага приділена саме їм [18]. Отже, скільки б не заявляли, наприклад, Редкліфф-Браун чи Маліновський про гуманістичне спрямування своїх досліджень, колоніальна їх суть ніким виключена бути не може. А після Хабермаса вже нарешті ведеться розмова й про внутрішню колонізацію, коли верхи, розмовляючи тією ж мовою, поведуться у відносинах з низами подібно колонізаторам. Функціоналізм Парсонса тут нічим особливим не відрізняється, адже соціологіка функціоналістського стилю мислення за своєю суттю і є однією з колоніалістських версій режиму управління.

Для підтвердження такого висновку звернемося до логічного⁴ аналізу одного з надзвичайно показових вчинків у творчій біографії Парсонса, описаного американцем Портером⁵ у статті з досить красномовною назвою «Толкотт Парсонс і націонал-соціалізм: Справа про «Десять загадково зниклих листів». Це листи Парсонса до Клайда Клакхона – директора Російського дослідницького центру при Гарвардському університеті, що досі не опубліковані, до яких доступ гранично обмежений, і в яких Парсонс, розповідаючи про свою роботу в післявоєнній Німеччині, звертається до К. Клакхона з проханням прийняти на роботу декількох власівців, а також якогось Миколу Поппе.

Виявляється, що М. Поппе – відомий радянський учений, лінгвіст і етнограф, спеціаліст з алтайських мов, монголознавства та тюркології, а ще й наймолодший у 1932 р. член-кореспондент АН СРСР, який, опинившись в окупації, перейшов на бік Гітлера, переїхав до Німеччини, де працював «в інформаційних установах Третього рейху» [22]. Згідно ж із Портером, Поппе «працював у горезвісному Інституті Ванзес, де використовував свої таланти і навички як соціолог-дослідник СС» і займався за напрямом остаточного розв'язання так званого єврейського питання та аналогічного питання щодо інших етнічних груп на окупованій території СРСР. Отже, Поппе замазаний у Холокості [23, с. 606], а ми насамкінець дізнаємося, що подібні акції тепер отримують і наукове забезпечення, до чого і відкрив дорогу позитивізм, а функціоналізм – втілювати в соціальні дії.

Ми далекі від того, щоб стверджувати, що Парсонс був фашистом у класичному смислі цього слова, однак гасло «порядок за будь-яку ціну», яке на словах він нібито відкидав, насправді йому було не чужим. На його практичну реалізацію він і спрямовував усі свої інтелектуальні зусилля. Парсонс і фашизм – тема, яка ще буде ретельно досліджуватися. Він сам тривалий

⁴ Логічний аналіз для соціолога – це основний метод пошуку визначальних смислів у низці висловлювань того чи іншого автора, здійснюваного з метою реконструкції властивих йому способу та стилю мислення і спрямований на узгодження логіки викладу думок у тексті з реальною логікою впорядкування його думок та дій. Отже, це аналіз логічної структури процесу соціального мислення, здійснюваний подібно до того, як «фізик розщеплює білий колір за допомогою призми і розкладає його в колірній гамі спектра...» [19].

Цей метод дає можливість класифікувати тексти та авторів за тими чи іншими соціально визначеними ознаками.

⁵ Портер був прихильником Парсонса і раніше стверджував у своїх працях, що той активно боровся з фашизмом та маккартизмом і який навіть описаний ним факт намагається подавати як прикрий випадок, що стався з «хорошою людиною». Коли так, то ми маємо справу з відзначеною самим Парсонсом суперечністю між особистістю та її роллю: «психологічним аспектом історичної проблеми раціональності» [20, с. 23], що заслуговує на своє дослідження як у межах психології, так і в межах соціології стилів мислення, адже ця суперечність – функція порядку, властивого тій соціальній системі, яку так гаряче захищає Парсонс.

І факт захисту Парсонсом свого учня Роберта Белла (найбільш відомого теоретика з питань конструювання громадянської релігії, який мав конфлікти у відносинах з владою і тому був змушений перебраться до Канади) не свідчить про боротьбу Парсонса з маккартизмом. Це свідчить про те, що він розумів функціональне значення громадянської релігії як одного із засобів збереження порядку в умовах, коли традиційні релігії, названі Уільямом Джеймсом «старим монархічним теїзмом», що «застарів і віджив» і тому більше ані ідеологічно, ані політично, ані економічно не відповідає зростаючим інтересам нового пануючого класу. Джеймс і проголосив надію на нову релігійну свідомість, для дослідження основ якої започаткував таку науку, як психологія релігії. Однак про усе це треба говорити спеціально [21].

час, як уже зазначалося, вивчав націонал-соціалізм саме як функціоналіст і справив на багатьох враження борця з фашизмом, притому, що вивчав так звані *функціональні імперативи соціальних систем*, тобто те, без чого жодна система існувати не може (правда, після 1948 року цієї теми Парсонс майже не торкався). Поняття «соціальна система» і «порядок» за такого підходу – синоніми.

Тож ми маємо намір звернути увагу на логіку функціоналістського мислення Парсонса і показати, що в ній мають місце досить неоднозначні моменти, адже поділяючи соціальні системи на тоталітарні (у його класифікації це націонал-соціалізм і комунізм) та раціонально-правові, або демократичні (США, наприклад), він фактично відмовився від принципу класифікації систем за способом власності на засоби виробництва, не запропонувавши інших чітко визначених критеріїв, а у разі уважного погляду виявляється, що його раціонально-правова система за логікою свого функціонування мало чим відрізняється від нацистської в Німеччині 30–40-х років ХХ століття. До того ж є свідчення про те, що він був захисником «корпоративного лібералізму» та «воїном холодної війни», що «сприяв деяким найбільш антидемократичним і антиінтелектуальним тенденціям у післявоєнному американському політичному житті» [24, с. 45]. А між тим відомо, що ідеологія корпоративізму була основоположною підвалиною фашизму, зокрема, італійського дуче Беніто Муссоліні.

Отже, у ставленні Парсонса до фашизму не все так однозначно, хоча побутує думка, що він боровся з фашизмом. Ось що писав з цього приводу Б. Юдін: «Наскільки я зрозумів, Парсонс був причетний до того, що американці проводили після Другої світової війни в Німеччині, – до дефашизації. Парсонса притягували до соціологічного опрацювання цієї програми. Також притягували до участі в розробці серйозних реформ, що проводили в Німеччині після війни. Тут, звичайно, теж був використаний макросоціологічний підхід» [25, с. 836].

Як-то кажуть, чув дзвін... Між тим те, що Юдін називає дефашизацією Німеччини, було системою досить своєрідних дій, адже відомо куди перебрався основний *фашистський інтелект* після війни. А щодо діяльності Парсонса того часу, то в США давно дискутується факт його роботи з радянськими полоненими, серед яких він «займався рекрутуванням кадрів для тісно пов'язаного зі спецслужбами США вищезгаданого Російського дослідницького центру при Гарвардському університеті з числа колишніх радянських фахівців (у т.ч. власівців) у таборах для «переміщених осіб» [24, с. 45], куди він пристроїв і Поппе.

Однак подібні факти з біографії Парсонса та історія із загадково зниклими його листами приваблює не з моральної точки зору, а з точки зору логіки дій, спрямованих на захист порядку, тобто функціонально визначених. Портер скоріш погоджується з думкою О'Коннелла (якого чомусь допустили до зазначених листів), що «(Поппе, власовці) прийшли в Гарвард, щоб допомогти американському уряду краще зрозуміти комуністичну Росію» в умовах, коли перед світом постав вибір «Комунізм чи фашизм? Що гірше?» [23, с. 604]. Звертаємо увагу, що тут соціолог, який вивчає структури, мав би поставити питання: «Кому гірше? Капіталу чи людям праці?» Однак, як бачимо, Парсонс діяв у згоді з формулою «Що добре для General Motors, те добре й для Америки»⁶, що є класичним взірцем соціально визначеної логіки мислення, яка чудернацьким чином сполучається з діями за принципом свободи від оціночних суджень, узго-

⁶ Цей вислів наприкінці ХХ століття трансформували в інший – «Що добре для банкірів, те добре й для Америки», а нинішні дії Президента Трампа показують, що інтереси банкірів радикально розійшлися із національними інтересами Америки. Відповідні події можна спостерігати. Що буде далі? Побачимо! Прогнози робити можна, але ми не будемо їх робити, бо такого завдання ця стаття не містить. Хоча можна сказати, що Бретон-Вудська фінансова система, ВТО, нинішній спосіб глобалізації світу на користь банкірів, скоріш за все і НАТО, вже скасовуються методом завдання в них деструктивних функцій. Щось подібне відбувається і зі світовою грошовою системою, коли на зміну паперовим грошам поступово приходять числа, що загрожує остаточному встановленню світового електронного концтабору, про загрозу якого все частіше починають говорити вчені.

Але один прогноз уже можна зробити: сучасні події в США показують, що йде активний демонтаж державних інституцій, розпочатий з інституту поліції. Приватні тюрми і приватні армії вже реальність. Коли так піде й далі, то невдовзі буде інституціоналізоване щось на кшталт фашизованого неофеодалізму як практичного втілення всієї множини буржуазних теорій з їх прагматизмом, раціоналізмом, функціоналізмом, феноменалізмом, соціальним епістемологізмом тощо як способами боротьби уявної науковості з реальною.

джених з основними постулатами функціоналізму. Отже, згідно із соціологією Парсонса, слід «використовувати фашистів у боротьбі з комунізмом» [23, с. 604] – це функціонально, і мораль тут ні до чого.

Ось яскравий приклад парсонсівської соціологіки. Читаємо: «Консервативне» німецьке суспільство, скоріш за все, – найкращий зразок... типу суспільств, що роблять наголос на збереженні status quo. З іншого боку, нацизм переносить цей ідеальний стан речей на ідеальне політичне майбутнє, додаючи до цього ще й містичні ідеальні якості німецького народу. Але в деяких відношеннях радянська Росія також наближається до цього типу. Комунізм – це утопічний ідеальний стан речей, який можна здійснити за допомогою колективної дії» [20, с. 292].

Запитуємо: «Утопія? Чи відповідні ідеї можна здійснити?». Відповідь дав сам Парсонс, вказавши на роль колективних дій. А коли можна здійснити, то яка ж це утопія? З іншого боку, чи не є утопічною структурно-функціоналістська теорія самого Парсонса з її надметою – зупинити історію і тим увічнити капіталізм? Практичний ефект очевидний, але логіка мислення та відповідних дій не просто відхиляються від об'єктивної логіки історії, а йдуть усупереч їй.

Але ми не про це, а про його соціологіку, в якій термінологічні та лінгвістичні маніпуляції підміняють собою реальні логічні операції. Так-от, слово «нацизм» виконує тут роль логіко-лінгво-семантичного оператора, спрямованого на провокацію алузії з нацизмом у розмові про СРСР. А ця алузія, своєю чергою, має провокувати ще одну – алузію ідеального американського демократизму і тим формувати масову безмежну лояльність до США. Підступність такої позиції полягає ще і в тому, що саме соціолог мав би наголосити, що майбутнє, яке малювали для німецького народу фашисти, відрізняється від майбутнього, яке конструював сам Парсонс для американського народу, лише одним – зміною тотального фізичного примусу тотальним інституціоналізованим примусом, що базується на глибоких наукових дослідженнях. Притому, що обидва типи примусу орієнтовані на збереження status quo для великого капіталу і можуть застосовуватися залежно від тих ситуацій, що складаються у відносинах між основними класами. Перетворення науки на служницю приватного інтересу відбулося, і саме функціоналіст Парсонс тут поставив остаточну крапку.

Іншими словами, і там, і там ми маємо майбутнє без майбутнього з тією різницею, що *узгацьнений Парсонс* пов'язує не лише американське, а світове буття поза часом з *містичними ідеалізованими властивостями середнього класу*. Тут зупиняємося, бо логічному аналізу наведеного положення можна присвятити багато сторінок. Не забуваємо основоположний (хоча й досить неоднозначний) постулат функціоналізму – певна міра злочинності є нормою (Дюркгейм), а норми – складник порядку.

Отже, якщо злочинність у *нормальному* уявленні – явище аномальне, то не в аномальному уявленні функціоналіста, який вважає, що:

– по-перше, злочинність – це норма в тому сенсі, що допоки не існує суспільств, в яких немає злочинності;

– по-друге, це норма, яка може бути використана для легітимації нелегітимних дій.

І соціально визначена логіка мислення Парсонса показує, що у функціоналізмі обидва моменти *вдало синтезовано*.

Тож виходить, що порядок, який захищає Парсонс, у політологічній його інтерпретації називався ліберальним, в економічній – ринковим, а з огляду на практики соціального управління (маніпулювання), наприклад Джон Голдберг визначив як ліберальний фашизм або «фашизм з посміхненим обличчям», хороший фашизм»⁷ [26], а Бертран Гросс, своєю чергою, – «дружнім фашизмом», за якого: широко використовується управління розумом та витончені репресії (Mind management and sophisticated repression); «навіть прогалини в репутації можуть бути функціональними в підтримці недемократичної системи» [27, с. 260]; коли залякують, щоб посіяти масову апатію, «яка надто велика в американському суспільстві», або, навпаки, має

⁷ Тут Голдберг цитує актора-коміка, письменника і продюсера Джорджа Карліна, який називав, наприклад, голосування ілюзією виборів, а соціальну верхівку – дійсними господарями країни.

місце «придушення страху, що теж є реальністю в Америці» [27, с. 2–3]; коли навіть «затримка або позбавлення позитивних винагород може бути саме по собі позитивною формою терору» [27, с. 294] тощо.

Уже в передмові читаємо, що у США і країнах «вільного світу» відбувається «повільний, але могутній дрейф у бік усе більшої концентрації влади і багатства в репресивному партнерстві «великий бізнес – великий уряд». Цей дрейф веде вниз по дорозі до нової і тонкої маніпулятивної форми корпоративістського кріпосного права» [27, с. XI]. Читаємо далі: «Коли я дивлюсь на Америку сьогодні, я не боюсь сказати, що я боюсь. Я боюсь тих, хто заявляє, що тут цього не може бути» [27, с. 3].

Так-от, якщо Грос лише відзначає тенденції, що можуть призвести до фашизму, наприклад, досить поширені непідкріплені доказами сенсаційні звинувачення в дусі Маккарті, то Голдберг вважав, що фашизм нікуди не дівся, він лише мімікрує вже майже століття, перебуваючи поряд з нами. Він пише: «Німеччина потерпіла поразку в Другій світовій війні. А фашизм переміг» [26] у тому смислі, що не був розгромлений остаточно. І, як не важко здогадатися, він переміг завдяки американській політиці, що уберегла його від остаточного розгрому. Маккартизм, своєю чергою, – це система фашистських практик у післявоєнних США, спрямованих на боротьбу проти лояльного ставлення до переможців фашизму. Парсонівський же функціоналізм як альтернатива марксизму найкращим чином вписувався в тогочасні американські політичні реалії і справді був «американською реакцією на марксизм» [8, с. 211, 504]. Як бачимо, і тут ми маємо справу зі специфічною функціонально орієнтованою соціологією – фашизм покарано, тож хай живе фашизм!

Може тому Гросс виявляє надзвичайно великий соціальний скептицизм, коли ставить питання: «Чи можливий справді гуманістичний капіталізм в Америці?» і чи можливо вважати гуманізмом, коли «ультрабагаті віднімають гроші у середнього класу і кидають крихту бідним» [27, с. 373]? І далі: «Може, потрібна дійсна загроза соціалізму, щоб зробити капіталізм ефективнішим як для капіталістів, так і для більшості людей?». Як, наприклад, у Швеції, де «великий бізнес та великий уряд дуже тісно працюють разом» і що зробило шведів «новими тоталітаріями» [27, с. 375]. Правда, обидва автори досить непослідовні у своїй критиці сучасного капіталістичного суспільства.

Нагадаємо, що за гучним визначенням Бодріяра, політика фашизму – це естетика смерті [28], яка конститується за умови відмови від принципу історизму, чим і відрізняється парсонівський функціоналізм, бо заради підтримки порядку намагається навіть зупинити час, історію і тим сприяє тому, щоб «м'якістю звернути в рабство» (Омар Хайям) великі маси людей.

Справа в тім, що соціальний час – продукт класової боротьби. Він між іншим, на відміну від історичного часу, виявляється в двох основних моментах у суспільному розвитку: в моменти сталості і в моменти повторюваності, тобто своєрідного повернення назад (історики тут говорять про реставрацію), до способів суспільного життя, які можуть бути і морально віджилими (що нещодавно породило ілюзію кінця історії), і такими, що ще лише починають себе виявляти як елементи справжнього майбутнього.

Тож варто розуміти, чому саме після Парсонса функціоналізм набув значення одного з найбільш ефективних засобів захисту порядку, бо завдяки йому тепер можна здійснювати масове соціальне насилля, в різних сферах суспільного життя або запобігаючи фізичному, або, розколюючи спільноти, спрямовувати одну їх частину на іншу, включаючи фізичне насилля.

Наприклад, якщо певна міра злочинності є нормою, то ті чи інші злочинні дії можна перетворити на засіб легітимації інших злочинних дій. Логіка підпалу рейхстагу нікуди не пішла. Навпаки, вона затвердилася як надзвичайно ефективний інструмент ствердження влади капіталу. Ми не будемо тут порушувати питання тривалої історії становлення і розвитку в межах позитивізму функціоналістського стилю мислення, що потребувало б багато місця. Вкажемо лише на три моменти. Це перш за все:

– філософія прагматизму американців Дж. Дьюї та У. Джеймса, що практично стала філософією агресивного бізнесу (включаючи бізнес і політику), яка критерієм істини замість сус-

пільно-історичної практики вибрала множину розпорошених практик, орієнтованих на тимчасовий ефект⁸;

– теорії соціальної дії та свободи від оцінок Вебера, що легітимізували так звану цинічну бюрократичну раціональність;

– філософією соціальної реконструкції, тобто вдосконалення відносин власності, якою, на думку того ж Дьубі, має володіти якомога більша кількість людей і яка була покладена в основу сучасних «теорій» середнього класу, що, як показала історія Німеччини, і став соціальною базою фашизму, не будучи реальним класом через відсутність у нього власної класової свідомості, але присутньою у його свідомості специфічної проміжної (між верхами і низами) логіки дій, яка завжди залишається консервативною за способом мислення. Усе це синтезовано у функціоналізмі в єдину «теорію» парсонівського меліоризму.

Щодо способу мислення так званих нижчих прошарків, як їх назвав Мангейм, то якщо він «не мав раніше суспільної значимості, тепер уперше знаходить значущість та престиж» [15, с. 13], але відбувається це не завдяки процесу демократизації, як думає Мангейм, навпаки, сама демократизація є похідною від загрози капіталу, що йде від цих прошарків. І немає значення, володіють зазначені прошарки діалектикою чи не володіють, вони бажають суспільного розвитку, а це зміни, в яких будуть відбуватися процеси, спрямовані на зрівняння соціальних статусів. Ось чому така велика ставка буржуазних урядів на середній клас, що став політичною армією великого капіталу, і ось чому саме він часом стає надзвичайною загрозою для тих же нижчих прошарків.

Отже, якщо розмову вести на рівні принципів, то діалектичний спосіб мислення через те, що він спрямовується фундаментальним принципом розвитку в основі своїй є антикапіталістичним хоча б у тому сенсі, що для нього капіталізм є хай і одним з необхідних, але етапів історичного розвитку людства. І соціальна творчість людства на ньому зупинитися не може.

Виходить, що всі судження, що так чи інакше стосуються збереження соціального порядку, – сфера метафізичного способу мислення, попри наявну множину поступок у бік діалектики. Тут поняття діалектики і метафізики стають синонімічними антагоністичним класово орієнтованим соціологікам⁹.

Щодо Парсонса, то він свідомий метафізик і спосіб його мислення – буржуазний за визначенням. Тому цей спосіб мислення, своєю чергою, почав розкладатися на множину хоча й конкуруючих, але функціонально значимих стилів, кожен з яких у властивий йому спосіб спрямований на обґрунтування правомірності приватновласницького інтересу. Виходить, що спосіб мислення в його соціологічному розумінні – це політико-ідеологічно визначений склад думок, прихований у тому чи іншому стилі мислення. Тому дослідження способів мислення стає водночас і специфічним дослідженням ідеологій, які тепер розпадаються на дві категорії: 1) ті, що орієнтовані на отримання та утримання влади над суспільством; 2) і одна, що орієнтована на отримання і утримання влади достовірного знання над масовим невіглаством (влада розуму над містикою та езотеризмом), що є єдиною можливим шляхом забезпечення суспільного розвитку.

У першому випадку ми маємо різні способи інтерпретації реальності не на основі знання про наявні у неї об'єктивно існуючі суттєві риси, а на підставі тої чи іншої попередньо висунутої ідеї. У філософії Канта цей підхід був названий апріоризмом, у марксизмі – ідеологічним методом [29], варіантами якого, наприклад, і поширений у західній соціології так званий суб'єктивний метод, і структурно-функціональний аналіз, в якому причина редукована до функції, тощо.

У другому випадку ми маємо аналіз причинно-наслідкових зв'язків, що забезпечує знання про сутність явищ та процесів, про закони їх становлення, розвитку і причини відмирання (поглинання часом). Це діалектичний спосіб мислення в його матеріалістичній іпостасі, якому

⁸ Не завадить нагадати, що зокрема Геббельс проголошував, що фашистів цікавить не правда, а ефект, що є прикладом функціоналістської логіки, орієнтованої на отримання негайного успіху.

⁹ Випадки спорадичних поступок у бік діалектики, що можуть спостерігатися навіть у Парсонса, до уваги не беремо.

не властиве розпадатися на стилі, бо його пропоненти розуміють, що якщо світ один і тому свідомість, в якій він знаходить своє відображення, може бути лише одна. Цей момент є одним з основних у тому смислі, що саме з нього зросло явище тоталітаризму як антитеза плюралізму. Тому, як бачимо, кожна окремо взята ідеологія у окремий спосіб задає свої параметри в мисленнєві процедури, визначає напрями наукових пошуків, методи отримання та узгодження дослідницьких результатів, задає критерії їх оцінки тощо. Отже, спосіб мислення – дещо інше, ніж стиль. Він визначає напрям пошуків, а мисленнєвий стиль, відповідно, потребує свого тезаурусу і відповідної логіки, пов'язаної з тим чи іншим дослідницьким методом.

Так, декому не здається дивним, наприклад, що суб'єктивний метод у соціології набув значної популярності завдяки тому, що він дає змогу конструювати так званій середній клас, який класом вважатися не може через відсутність власної свідомості (згадуємо зміщення категорій). Це приклад того, що усупереч лезу Оками – не треба множити сутності без необхідності – сутності можна множити (конструювати), бо на це є функціонально визначена необхідність. Випадок із середнім класом є прикладом того, що штучно сконструйована ідеологема почала претендувати на статус наукового поняття і що свідчить не про об'єктивне існування такого класу, а про ефективність впливів ліберальної ідеології на соціальні процеси. Скажімо, якщо сконструювати критерії існування такого класу та ще й у формі відповідних питань анкети *підказати* респондентам критерії його існування, то завжди певна множина людей буде себе відповідним чином самоідентифікувати. Парсонс, словами Маршалла, навіть стверджував, що «найбільш безвідповідальними і небезпечними теоретиками виявляються ті, які стверджують, що вони дозволяють фактам та числам говорити самим за себе» [4, с. 53]. Хоча ці слова сказані на захист ролі теорії у соціологічному пізнанні, тобто нібито всупереч домінуючій у соціології теоретичній стратегії емпіризму, однак, з огляду на функціоналістську спрямованість наукової думки Парсонса (що конфліктує з діалектикою емпіричного та теоретичного в науковому пізнанні), ми розуміємо, що факти і числа тепер мають бути складовою частиною відповідного тезаурусу, а не свідченням об'єктивного стану речей. Вони мають бути складовою частиною мови дослідника як носія чітко визначеного стилю мислення і, відповідно, інтерпретатора реальності, а не свідченням об'єктивності даних, отриманих у ході емпіричного етапу дослідження. Отже, це вже не об'єктивність, а об'єктивізм – гра в об'єктивність, що свідчить про те, що в працях Парсонса присутня специфічна соціальна епістемологія, що тісно корелює з прагненням Флека до аналізу пізнавального процесу як соціально детермінованого¹⁰. А це вже, як виклик часу, потребує свого дослідника. Як би то не було, емпіричні дослідження давно стали свідченням досить ефективного функціонального зв'язку тієї чи іншої ідеї із соціальними ідентифікаціями і наступними за ними соціальними діями, що чітко вписують у принцип плюралізму.

Саме поняття «соціальна ідентифікація» вказує на наявність соціальних нерівностей, що змушують людей поділяти суспільство на своїх та чужих. Однак якщо при цьому не вказати, що соціальні нерівності – наслідок соціально-історичних процесів, куди входять розподіл праці та наступний розпад суспільства на класи, то буде вдаватися, що соціальні нерівності – явище природне, що нам лише залишається їх враховувати під час прийняття рішень, а не намагатися їх долати. Вся буржуазна соціологія, включаючи функціоналістську, базується на подібних замовчуваннях або спробах спростування подібних вимог. Визнання/невизнання – принцип будь-якої соціології, що корелює з принципом релевантності.

Так-от Парсонс, якщо не першим збагнув, що плюралізм цінностей, думок, інтересів, переконань, моделей поведінки тощо жорстко врегульовується процесом:

– стратифікації їх за мірою функціональності;

¹⁰ Треба мати на увазі, що соціальна детермінація пізнання – надзвичайно складне явище, що є класичний (у гносеології) і некласичні підходи (у соціальній епістемології) до його пояснення. Однак тут досить вказати на зумовленість пізнавального процесу структурними факторами і насамперед соціально-класовою структурою суспільства. Справа в тім, що лише класи спроможні забезпечити більш-менш організований науковий процес, а казуси, подібні, наприклад, феміністичній соціології або гендерній соціології – не більше ніж артефакти, що, тим не менше, сіють ілюзію можливості позакласової науки.

– наступної інституціоналізації тих, що визначаються як функціональні у тому чи іншому відношенні;

– нейтралізації дисфункціональних (що виходять за межі вимог, визначених соціальним порядком);

– переходу від системного фізичного насилля, спрямованого на підтримку соціального порядку, до насилля інституціонального, бо інститути і є інструментами примусу «без застосування насилля», за допомогою чого «ті, кого вважають неправими, можуть бути обмежені на їх розум, інтереси та почуття з боку інших» [20, с. 800]. Отже, «ті, хто вважаються неправими» легко можуть бути обмежені в правах, а функціоналізм тут кращий помічник.

Звідкіля ж береться множина свідомостей, плюралізм та все, що з цим пов'язане, в умовах матеріальної єдності світу? Справа в тому, що неоднорідним є світ соціальний, в якому основна лінія розколу пролягає через класові відносини. І хоча в таких умовах поглядів на соціальний устрій суспільства виникає безліч, серед яких є два основні: консервувати все як є або сприяти суспільному розвитку. Правда, є спроби їх узгодження, яких теж є дві: теорії і практики класового солідаризму, звідкіля й виростає фашизм¹¹ (функціоналізм, він же меліоризм Парсонса – найкращий засіб конструювання соціал-солідаризму, що можна назвати засобом переводу актуальних соціальних конфліктів у відкладені на невизначений термін) і діалектика, яка є теоретико-практичною орієнтацією на системне забезпечення суспільного розвитку.

Складність лише в тому, що перший підхід підтримує влада і відповідна наука, в якій функціоналізмові та теоріям, що йдуть в його розвиток, належить провідна роль. І це при тому, що всі так звані охоронці порядку тотально ігнорують той факт, що всі можливі техніки дослідження (включаючи і функціоналістські) можуть ставати окремими випадками синтетичного способу мислення, яким і є діалектика, або спроможність мислити суперечностями – розв'язувати суперечності не на кулаках, спочатку в логіці понять, а потім і практично. Діалектика не відкидає правомірність функціонального аналізу: вона лише заперечує його претензію на статус світоглядно значимого принципу.

Щодо *теоретичної боротьби* між носіями різних стилів мислення, то вона породжує ілюзію плюралізму, тоді як їх носії, за великим рахунком, є фактичними однодумцями, тобто носіями одного й того ж способу мислення – буржуазного, які конкурують між собою виключно за статус, престиж та фінансування. Їх внутрішні суперечки якщо й набувають стратегічного значення, то лише тоді, коли вступають у конфлікт з їх класовими опонентами. А плюралізм – право на думку, а не критерій істини. Це право практично не виходить за межі вищеназваного способу мислення.

Отже, носіями стилів мислення є групи, а способи мислення визначають класові позиції. Мангейм був правий, коли говорив, що «не ізольовані індивіди здійснюють процес мислення, мислять люди в певних групах, які розробили специфічний стиль мислення в ході нескінченного ряду реакцій на типові ситуації, що характеризують загальну для них позицію» [15, с. 9]. Тому спосіб мислення не нівелює думки, не усереднює їх, а спрямовує в заданому напрямку. Своєю чергою порівняльний аналіз мисленевих процедур, до яких вдавався Парсонс (а потім його послідовники), має показати, що у разі всіх розбіжностей поведінки їх носіїв у науці може бути описана в категоріях соціальної епістемології, яку можна було б позначити як ліберально орієнтовану. В її межах:

– розробляють тезаурус, який поведінку авторів у науці позбавляє необхідності чітких визначень і, відповідно, дозволяє їм звертатися до так званої інтуїтивної зрозумілості (вище відзначений езотеризм Парсонса тому приклад)¹²;

¹¹ Щоб переконатися в цьому, слід прочитати праці, наприклад, одного з головних засновників жовтого політичного руху француза П'єра Бієтрі, зокрема, його працю "Le socialisme et les Jaunes" [30].

¹² Наприклад, Парсонс широко використовував словосполучення «структура системи», що за своїм смислом є оксюморон і тому, попри те, що воно стало широковживаним (показник ефективності дії цього алогізму в статусі логічного оператора), насправді претендувати на статус наукового поняття не може, адже поняття системи означає цілісність, а поняття структури, відповідно, – внутрішньо конфліктну (хоча й певним чином впорядковану) неоднорідність. Насправді, поняття структури і системи перебувають у діалектичній суперечності, логічне розв'язання якої мало б давати знання про соціальний розвиток, а не охорону порядку, як це є у Парсонса. Отже, системний підхід – це діалектичний підхід, а не однобічний структурно-функціональний.

– радикально переглядають критерій істини на користь нинішнього пануючого класу¹³, що продовжується донині.

Навіть, наприклад, Бурд'є проголосив, що клас – це не більше ніж інтелектуалістська ілюзія, «теоретичний, сконструйований ученим клас», який розглядають як реальний клас, як реально діючу групу людей» [31, с. 55]. Маємо, таким чином, «серію розривів з марксистською теорією» [31, с. 55]. Це означає, що Бурд'є багато в чому визнавав фундаментальний позитивістський постулат – загальні поняття – дещо ефемерне, а отже, функціонально спуститися на грішну землю і думати лише про сьогодні.

Як бачимо, ідейні витoki парсонівського функціоналізму дещо ширші за ті, на які він сам указував. Вони є наслідком тривалої реконструкції класичної гносеології, що досліджує суб'єкт-об'єктні відносини і що розглядає суб'єктність безвідносно до соціальних структур, включаючи класову структуру суспільства. Представники соціальної епістемології нібито почали враховувати вплив соціальних структур на пізнавальний процес, але роблять це досить специфічно, переважно з огляду на потребу пануючого класу в знаннях про владу і панування у всіх сферах суспільного життя, що й призводить до повного розриву з класичною гносеологією. Соціальна епістемологія зафіксувала факт наявності стилів мислення, показала, що суб'єкт-об'єктні відносини опосередковані наявним знанням, тобто показала, що ті, хто контролюють розподіл знань у суспільстві, мають значні переваги. Парсонс розглядав цей факт як **нормальний** і тому виходу з такої ситуації не вказував. А це суперечить основним принципам гуманізму. Щоправда, і в соціальній епістемології розпочалося структурування досліджень за класовим принципом, це вже новий етап її еволюції.

Діалектикам давно було відомо, що пізнавальний процес не розпочинається з гносеологічного нуля. Їм відомо й те, що за умов соціальної нерівності не може бути рівності і в інтелектуальному розвитку людей, що перебувають на різних щаблях суспільного життя, і що така ситуація підтримана офіційною владою. І все б нічого, коли б носіями буржуазного способу мислення не було визнано:

- що розподіл суспільства на еліту і *нерозумну масу* – явище *нормальне*, природне і тому здолане бути не може;
- що *нерозумні маси* не відають про правила раціональної поведінки і тому потребують керівництва, а отже, мають бути *об'єктом пізнання* на предмет того, як ними керувати;
- що *суб'єктом пізнання* є не суспільство, а групи людей, що зацікавлені в прагматично орієнтованому знанні (знанні, орієнтованому на їх приватний успіх);
- що носіями наявних знань є *розумні люди*, що спроможні виконати соціальне замовлення на знання, які мають бути використані тут і зараз.

І мало хто помічає, що подібні судження відкривають досить специфічне вікно Овертона на шлях до фашизації суспільства і не лише легітимізують його, а й спонукають науковців до відповідних «пошуків». За уважного погляду не важко помітити, що спосіб мислення Парсонса є калькою такої епістемології, а його функціоналістський стиль мислення – лише інструмент теоретико-практичної його реалізації. За великим рахунком функціоналізм у парсонівському його обґрунтуванні – найбільш радикальний засіб інституціоналізації волі буржуазії до неконтрольованого з боку суспільства панування. Він показує, що розмови про так зване громадянське чи правове суспільство теж не більше ніж поведінкові продукти.

Сам Парсонс визнавав, що функціоналізм – це гра на соціальних очікуваннях, бо ніхто не очікує «від рядового індивіда, що він буде *завжди* вчиняти у згоді з принципами» Нагорної

¹³ Наприклад, у позитивізмі вважають істинними лише ті поняття, що піддають емпіричній верифікації (від лат. *verum* – істинний та *facere* – робити) і відкидають ті, що верифікації не піддаються. Насправді, це чистий прагматизм, що замішаний на радикальному утилітаризмі і що особливо після Парсонса агресивно нав'язують науковій спільноті. Наприклад, поняття «матерія» емпіричній верифікації не піддається. Його адекватність доводять не лише експериментально, а й оглядом практики суспільного виробництва, зокрема, культури. Те саме стосується, скажімо, і поняття «суспільство», від якого все з тієї ж причини вже дехто прагне відмовитися. А це вже не іграшки, а намагання тлумачити суспільство як стадо, яким так зване *масове суспільство* насправді вже постає.

проповіді. «Інша справа – модель інституціоналізована: конформізм стосовно неї є частиною узаконених очікувань суспільства і самого індивіда» [4, с. 334].

Так-от, якщо Вебер «за стилем мислення» наближався до лютеранського типу [32, с. 264], а згідно з лютеранством бог все знає, але не все зумовлює (рос. *предопределяет*), то Парсонс показує, що функціоналізм і є той інструмент, за допомогою якого в суспільному житті можна зумовлювати майже все. «Інституційні способи дії» і є те, завдяки чому «вплив на одну частину соціальної системи може сприяти «контрольованій зміні» всієї системи» [33, с. 35]. Іноді Парсонса звинувачують у тому, що він ігнорував напрацювання конфліктуалістів. Однак він просто йшов іншим шляхом і робив усе для того, щоб підтримка порядку забезпечувалася методом раціонально визначеного завдання таких функцій у соціальній структурі, що забезпечують видимість їх автоматичного самозбереження тоді, коли все жорстко врегульоване: узгоджується з панівною у суспільстві волею так, що маса вважає себе політично вільною.

Читаємо: «... інституційна структура – це один з видів «інтеграції» дій індивідів, що входять до неї. Інтеграція функціонально необхідна для того, щоб система залишалася в стабільному стані і була здатна справлятися з внутрішніми конфліктами, які в іншому разі можуть стати для неї фатальними [4, с. 335]. А далі йдеться про три основні типи інтеграції «соціальної системи»: диференціація дій і відносин на ті, що приймаються і схвалюються суспільством, і ті, що не отримують схвалення або навіть прямо забороняються; така система диференційованих дій і відносин повинна бути якось організована; стійкість соціальної системи можлива лише тоді, коли вчиняють відповідним чином, у відповідний час і у відповідному місці.

Отже, розділяй вчинки людей на протилежні і спрямовуй обидва потоки так, щоб кожен з них виявлявся у визначених межах у відповідний час і у відповідному місці. Чи не щось подібне ми спостерігаємо нині на вулицях і площах світу і що інтерпретують як вияви так званого громадянського суспільства, що за іронією долі вже прийшло на свою теоретичну батьківщину – США, де відкладених конфліктів накопичилося стільки, що не стало куди їх відкладати?

А що залишається окремо взятому індивіду в таких умовах? «Обмануте очікування» та «обурення»? Однак якщо звернути увагу на частоту використання Парсонсом слова «запобігання» (рос. *упреждение*), то ми побачимо, що можна завдавати і функцію запобігання: «небажаних подій» [20, с. 60], «девіантних тенденцій» [20, с. 443]; «інтерференцій обурень» [20, с. 508] тощо. Тобто не розв'язувати суперечності, що виникають у соціальних структурах капіталістичного суспільства і тому можуть призвести до системних змін, а упереджувати їх загострення методом контрольованих структурних змін з метою збереження капіталістичного порядку.

Взагалі, не в манері Парсонса вдаватися до чітких визначень. Тому ми не знаходимо й чіткого визначення, наприклад, структурних змін, що можна було б зробити через їх зіставлення зі змінами системного характеру. Але про системні зміни він взагалі не говорить. В його манері, як вище зазначали, не вдаватися до висловлювань, над виявленням смислу яких часто треба добре попрацювати. Саме це дало підстави для звинувачень його в езотеризмі.

Ось приклад. Вищенаведене словосполучення *спосіб мислення певного часу* Парсонс не піднімає до рівня наукового поняття методом визначення його наукового статусу та змісту. Читач повинен сам зрозуміти, що він тут має на увазі, для чого треба уважно вчитуватися в контексти відповідних місць у його текстах. То ж робимо висновок, що *спосіб мислення певного часу* є системою часто повторюваних постулатів, що в певний час домінують у суспільній свідомості і тим визначають спосіб (логіку) сприйняття та інтерпретації реальності тими, хто ці постулати поділяє. Спосіб мислення, своєю чергою, – це своєрідна окремо взята техніка теоретико-практичної реалізації способу мислення.

Наприклад, нині ринково-орієнтовані постулати домінують у суспільній свідомості переважно внаслідок того, що вони визнані офіційною владою, становлять змістові основи її ідеології, отримують правову і політичну підтримку, а також знаходять своє втілення в численних публікаціях, яким надається статус наукових, адже вони функціональні за своїм пафосом.

Те саме ми маємо і у разі із самим Парсонсом: спроби верифікувати його *теорії* на предмет їх емпіричної достовірності, як правило, були невдалими. Але ніхто не заперечує того впливу,

що він здійснив на соціологічну науку. Суперечність? Зовсім ні. Верифікація парсонівського вчення насправді відбулася. Вона полягала і полягає у тому, що структурно-функціональний аналіз виявився досить ефективним у справі такого способу контролю над поведінкою великих мас людей, про який вони часто навіть не здогадуються. Цим самим конструюють імідж демократизму, чим легітимізують буржуазний суспільно-політичний та економічний порядок, що, насправді, відзначається досить жорстким волонтаризмом. Але чи зникає при цьому масовий же потяг до соціальної рівності? Коли не зникає, то у разі з парсонівським функціоналізмом ми зустрічаємося з досить ефективним і досить підступним насиллям над волею мас на користь незначної кількості представників класу можновладців.

Парсонс, скоріш за все, це розуміє, але виправдовується, стверджуючи, що «завжди є необхідність деякого механізму примусу». І з цим не можна не погодитися. Але жодним чином не можна погодитися з тим, що «ця необхідність пов'язана, своєю чергою, з необхідністю авторитарної інтерпретації (authoritative interpret) інституціоналізованих нормативних обов'язків» [20, с. 800].

Виникає питання: «Чи є влада незначного за кількістю класу над протилежним йому великим за кількістю класом, а разом з ним і над суспільством, авторитарною владою, тоді як класова влада цілком знеособлена, хоча система виборів її постійно уособлює?» Як бачимо, поняття авторитаризму тут лише заплутує справу, хоча виконує функцію того ж логіко-лінгво-семантичного оператора. Можна сказати так, що Парсонс тут один з тих, хто уособлював собою зазначену владу, трансформував її у систему логіко-лінгво-семантичних операцій, спрямованих на конструювання безальтернативних щодо капіталізму інтерпретацій соціальної реальності і тим складав відповідний тезаурус, користування яким неявно нині примушує науковців до функціоналістського в своїй основі стилю мислення, в якій би сфері соціальних наук вони не були б задіяні.

Висновки. Функціоналістське мислення, що властиве представникам соціальних наук, спрямоване на теоретичне забезпечення сучасного капіталістичного суспільства методом тотального соціального контролю, здійснюваного в інтересах панівного класу над усім комплексом соціальних процесів, що мають у ньому місце і який усе частіше отримує свій опис у категоріях «дружнього фашизму». Тож не дивно, що у соціології Парсонса функціональне, трансцендентне та екзистенціальне не далеко пішли одне від іншого, бо спрямовані якраз на здійснення вищевказаного контролю. Такий контроль став можливим перш за все тому, що в умовах системної нестабільності, породженої всезростаючою множиною соціальних нерівностей, буржуазії вдалося підключити до раніше приручених ідеології та релігії ще комплекс наук, що одні науковці називають науками про культуру, а інші – поведінковими.

Першим кроком на цьому шляху був заснований О. Контом позитивізм, а структурний функціоналізм Парсонса став етапною вершиною в цьому процесі. Він може бути представлений і як широке плато, що читачу дозволяє візуалізувати цей процес. Основними інструментами контролю стали логіко-лінгво-семантичні операції над суспільно значимими смислами з метою так званого виробництва масової лояльності до капіталізму і всього того, що пов'язано з ним. Велике значення при цьому надають вербальним методам, зокрема методу латентних пропозицій з позитивною конотацією, що забезпечує їх масове, але неусвідомлене прийняття широким загалом.

Одним з прикладів таких операцій є розпочатий майже два століття тому радикальний перегляд критерію істини, в якому відсутній критерій часу, точніше, історизм редуковано до прагматизму, без чого ринкова економіка та її соціальні наслідки стали б неможливими. Структурний функціоналізм Парсонса – один з найбільш радикальних способів перегляду критерію істини, в якому легітимація та охорона ринково-орієнтованого порядку становить основоположну епістему. Вона у формі явної чи неявної пропозиції ринку переходить з тексту в текст і визначає множину теоретичних побудов, раціональних за способом їх функціоналістськи орієнтованої організації та езотеричних за їх соціально-культурним спрямуванням.

Складність же полягає ще й у тому, що пропозиція ринку у Парсонса трансформована в пропозицію системоутворюючого порядку. Це приклади з комплексу операцій зі свідо-

містю, що здійснюють не на користь самій свідомості, а з метою конструювання поведінкових продуктів, що сприяють отримувати й утримувати владу над суспільством, конвертувати її у всезростаючий капітал, а сам капітал знов-таки конвертувати у технології зміцнення влади.

Це ще й приклад того, коли логіка як пошук несуперечливих думок, спроможних до виробництва достовірних знань, трансформують у систему взаємовиключних соціологік, що конституюють собою нібито конкуруючі стилі мислення, тоді як усі вони укладаються в один і той же спосіб мислення – буржуазний або орієнтований на ринок.

І насамкінець стверджуємо:

– що все вищеперераховане підтверджує, що вже вказана нами в попередній статті тенденція до радикальної відмови від принципу раціоналізму на користь принципу прагматичної функціональності (насправді, це радикальна відмова від влади розуму над невіглаством на користь влади статусу та престижу над розумом);

– позитивістська редукція людської волі до функції, що здійснюють нібито заради наукової об'єктивності та практичного ефекту від отриманих знань, є нічим іншим, як *способом* пошуку засобів реального позбавлення волі великого масиву людей, яких потім позначають як *соціальної маси*, що *потребує* зовнішнього управління.

Практичне значення статті полягає в тому, що науковці отримують теоретичну підставу самокритично збагнути:

– що від них залежить те, чи знайдено буде засоби опору задля уникнення у майбутньому капіталістичному суспільстві ще більшого тотального контролю над розумом;

– що практично все теоретично обґрунтоване функціоналізмом сприяє граничній радикалізації вказаного контролю, де інформаційно-комунікативні технології (включаючи штучний інтелект) стають засобами забезпечення інтересів все того ж панівного класу, забезпечують його панівне становище методом маніпуляції не лише свідомістю людей, а й складними системами соціальних процесів, що мають місце нині й отримують місце в майбутньому;

– що функціоналістський стиль мислення має власні соціальні функції, основними з яких є легітимізація, захист та відновлення капіталістичного порядку. А це означає, що у разі коли вчені оперують властивою функціоналістському стилю мислення логікою, то дані функції:

а) перетворюються на пропозиції, що завжди присутні в дослідницькому процесі і притому на латентному, а не на рефлексивному рівні;

б) трансформують логіку наукового дослідження в різновид соціологіки (у цьому разі логіки мислення панівного класу людей, зацікавленого в стабілізації вибудованого ним соціального порядку);

в) неявним чином впливають на творчі можливості наукового інтелекту, спрямовуючи його проти нього самого;

г) сприяють стабілізації порядку і тим стримують суспільний розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ніколаєнко В.Л., Ніколаєнко Л.Г., Яковенко Ю.І. Суперечності в обґрунтуванні Толкоттом Парсонсом функціоналістського стилю соціологічного мислення». *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*, № 42, 2019, с. 7–19.

2. Фуко М. Надзирати і наказувати: Рождение тюрьмы / Перевод с французского Владимира Наумова под редакцией Ирины Борисовой. Москва : “Ad Marginem”, 1999. 479 с.

3. Тард Г. Социальная логика / Перевод М. Цейтлин. Санкт-Петербург. 1996. 500 с.

4. Парсонс Т. О структуре социального действия. Москва : Академический Проект, 2000. 880 с.

5. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. URL: http://lib.sumdu.edu.ua/library/docs/Materiali_do_kyrsiv/Veber.pdf.

6. Parsons T., Shils E.A. With the assistance of James Olds. Values, Motives, and Systems of Action. Toward a General Theory of Action / Editors: Talcott Parsons & Edward A. Shils. Harvard University Press : Cambridge – Massachusetts. 1962, pp. 47–277.

7. Parsons T. A Tentative Outline Of American Values. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/026327689006004004>.
8. Гоулднер А. Наступаючий кризис западной социологии / Перевод с английского. Санкт-Петербург : Наука, 2003. 574 с.
9. Parsons T. Democracy and Social Structure in pre-nazi Germany. *Essays in Sociological Theory*. The Free Press, Glencoe, Illinois. 1954, pp. 104–123.
10. Parsons T. Propaganda and Social Control. *Essays in Sociological Theory*. The Free Press, Glencoe, Illinois. 1954, pp. 142–176.
11. Parsons T. Some Sociological Aspects of the Fascist Movements. *Essays in Sociological Theory*. The Free Press, Glencoe, Illinois. 1954, pp. 124–141.
12. Ryle G. The Concept of Mind. URL: <https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2018/04/concept-of-mind.pdf>.
13. Яковенко А.К., Яковенко Ю.І. Соціологія невігластва в структурі соціологічного знання. *Вісник Одеського університету. Серія: Соціологія та політологія*. Т. 12. Випуск 6. Одеса : Видавництво «Астропринт», 2007. С. 466–482.
14. Флек Л. Возникновение и развитие научного факта: Введение в теорию стиля мышления и мыслительного коллектива / Составл., предисл., перевод с англ., нем., польского яз., общая ред. Поруса В.Н. Москва : Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999. 220 с.
15. Манхейм К. Идеология и утопия. Избранное: Диагноз нашего времени / Пер. с нем. и англ. Москва : Юрист, 1994. С. 7–276.
16. Поппер К. Логика социальных наук. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Popper/Log_Soc.php.
17. Адорно Т. К логике социальных наук. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/adorno/log_soc.php.
18. Никишенков А.А. История британской социальной антропологии. Санкт-Петербург : СПбГУ, 2008. 495 с.
19. Вайсман Ф. Что такое логический анализ? URL: https://kdpu.edu.ua/shramko/files/Zb16_2015_97-122_Waismann.pdf.
20. Парсонс Т. О социальных системах / Под ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белановского. Москва. 2002. 832 с.
21. Корнілов В.С., Ніколаєнко В.Л. Функціоналістська стратегія визначення релігії Роберта Ніллі Белла. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2018. № 3–4 (38–39). *Соціологічні науки*. Київ. С. 38–45. URL: <http://www.apspp.soc.univ.kiev.ua/index.php/home/article/view/854/728>.
22. Поппе Николай Николаевич. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%BF%D0%B5,%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87>.
23. Porter J.N. Talcott Parsons and National Socialism: The Case of the “Ten Mysterious Missing Letters”. *Sociological Forum*, Vol. 11, No. 4, 1996. Pp. 603–611.
24. Арсеенко А.Г. Глобализация американской социологии: причины и последствия. *Соціологічна наука і освіта в Україні* : зб. наук. пр. / Укл. В.І. Судаков, М.В. Туленков. Концептуальні засади становлення та розвитку соціологічної науки і освіти в Україні. Київ : МАУП, 2000. С. 43–49.
25. Судьбы теории Талкотта Парсонса в России. Парсонс Т. О структуре социального действия. Москва : Академический Проект, 2000. С. 730–860.
26. Голдберг Дж. Либеральный фашизм. URL: <http://liv.piramidin.com/politica/Goldberg%20Dzh.%20Liberalnyj%20fashizm/Goldberg%20Dzh.%20Liberalnyi%20fashizm.htm>.
27. Gross B. Friendly Fascism. The New Face of Power in America. Boston : South end press, 1980. 410 p.
28. Бодрийяр Ж. Забыть Фуко. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Bodr/zb_fuko.php.
29. Николаєнко Л.Г. Идеологический метод в современном обществознании. *Ідеологія в сучасному світі* : науково-практична конференція (19–20 жовтня 2011 року, Київ). Матеріали доповідей та виступів. Київ. 2011. С. 48–50.

30. Bietry P. Le socialisme et les Jaunes. URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5450489g/f2.image>.
31. Бурдые П. Социология политики / Пер. с фр. Сост., общ. ред. и предисл. Н.А. Шматко. Москва : Socio-Logos, 1993. 336 с.
32. Парсонс Т. Система современных обществ / Пер. с англ. Л.А. Седова, А.Д. Ковалева ; под ред. М.С. Ковалевой. Москва : Аспект Пресс, 1998. 270 с.
33. Фомичев П.Н., Герхардт Е. Толкотт Парсонс и трансформация германского общества в конце Второй мировой войны. *Отечественная и зарубежная литература. Реферативный журнал. Серия 10. Социология*. Москва. 1998. С. 31–37.

REFERENCES

- Nikolaenko, V.L., Nikolaenko, L.Gh., Yakovenko, Yu.I. (2019). Superechnosti v obgruntuvanni Tolkottom Parsonsom funkcionalistskogho stylyu sociologhichnogho myslennya. *Visnyk Kharkivskogho nacionalnogho universytetu imeni V.N. Karazina*, No. 42, 2019, s. 7–19.
- Fuko, M. (1999). *Nadzirat i nakazyvat: Rozhdenie tyurmy / Perevod s frantsuzskogo Vladimira Naumova pod redaktsiey Iriny Borisovoy*. Moskva: “Ad Marginem”. 479 s.
- Tard, G. (1996). *Sotsialnaya logika / Perevod M. Tseytlin*. Sankt-Peterburg. 500 s.
- Parsons, T. (2000). *O strukture sotsialnogo deystviya*. Moskva: Akademicheskyy Proekt. 880 s.
- Veber, M. *Protestantska etyka i dukh kapitalizmu*. Retrieved from: http://lib.sumdu.edu.ua/library/docs/Materiali_do_kyrsiv/Veber.pdf.
- Parsons, T., Shils, E.A. (1962). With the assistance of James Olds. Values, motives, and systems of action. *Toward a General Theory of Action / Editors: Talcott Parsons & Edward A. Shils*. Harvard University Press: Cambridge – Massachusetts. Pp. 47–277.
- Parsons Talcott. *A Tentative Outline Of American Values*. Retrieved from: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/026327689006004004>.
- Gouldner, A. (2003). *Nastupayushchiy krizis zapadnoy sotsiologii. / Perevod s angliyskogo*. Sankt-Peterburg: Nauka, 2003. 574 s.
- Parsons, T. (1954). *Democracy and Social Structure in pre-nazi Germany. Essays in Sociological Theory*. The Free Press, Glencoe, Illinois. Pp. 104–123.
- Parsons, T. (1954). *Propaganda and Social Control. Essays in Sociological Theory*. The Free Press, Glencoe, Illinois. Pp. 142–176.
- Parsons, T. (1954). *Some Sociological Aspects of the Fascist Movements. Essays in Sociological Theory*. The Free Press, Glencoe, Illinois. Pp. 124–141.
- Ryle, G. *The Concept of Mind*. Retrieved from: <https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2018/04/concept-of-mind.pdf>.
- Yakovenko, Yu.I., Yakovenko, A.K. (2007). *Sociologhiya neviglastva v strukturi sociologhichnogho znannya. Visnyk Odeskogho universytetu. Seriya: Sociologhiya ta politologhiya*. T. 12. Vypusk 6. Odesa: Vydavnytvo “Astroprynt”. 2007. S. 466–482.
- Flek, L. (1999). *Vozniknovenie i razvitie nauchnogo fakta: Vvedenie v teoriyu stilya myshleniya i myslitelnogo kollektiva / Sostavl., predisl., perevod s angl., nem., polskogo yaz., obshchaya red. Porusa V.N.* Moskva: Ideya-Press, Dom intellektualnoy knigi. 220 s.
- Mannheim, K. (1994). *Ideologiya i utopiya. Izbrannoe: Diagnost nashego vremeni / Per. s nem. i angl.* Moskva: Yurist. S. 7–276.
- Popper, K. *Logika sotsialnykh nauk*. Retrieved from: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Popp/Log_Soc.php.
- Adorno, T. *K logike sotsialnykh nauk*. Retrieved from: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/adorno/log_soc.php.
- Nikishenkov, A.A. (2008). *Istoriya britanskoy sotsialnoy antropologii*. Sankt-Peterburg, SPbGU, 2008. 495 s.
- Waismann, F. *Chto takoe logicheskiy analiz?* Retrieved from: https://kdpu.edu.ua/shramko/files/Zb16_2015_97-122_Waismann.pdf.
- Parsons, T. (2002). *O sotsialnykh sistemakh / Pod red. V.F. Chesnokovoy i S.A. Belanovskogo*. Moskva. 832 s.
- Kornilov, V.S., Nikolaenko, V.L. (2018). *Funkcionalistska strateghiya vyznachennya relighiyi Roberta Nilli Bella. Aktualni problemy sociologhiyi, psykhologhiyi, pedagoghiki*. No. 3–4 (38–39).

Sociologhichni nauky. Kyiv. S. 38–45. Retrieved from: <http://www.apspp.soc.univ.kiev.ua/index.php/home/article/view/854/728>.

22. Poppe Nikolay Nikolaevich. Retrieved from: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%BF%D0%B5_%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B9_%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87.

23. Porter, J.N. (1996). Talcott Parsons and National Socialism: The Case of the “Ten Mysterious Missing Letters”. *Sociological Forum*, Vol. 11, No. 4. Pp. 603–611.

24. Arsenko, A.G. (2000). Globalizatsiya amerikanskoj sotsiologii: prichiny i posledstviya. *Sociologhichna nauka i osvita v Ukrayini: Zb. nauk. pr. / Ukl. V.I. Sudakov, M.V. Tulenkov. Vyp. 1. Konceptualni zasady stanovlennya ta rozvytku sociologhichnoyi nauky i osvity v Ukrayini*. Kyiv: MAUP. S. 43–49.

25. Sudby teorii Talkotta Parsonsa v Rossii. Parsons T. O strukture sotsialnogo deystviya. Moskva: Akademicheskij Proekt, 2000. S. 730–860.

26. Goldberg Dzh. Liberalnyy fashizm. Retrieved from: <http://liv.piramidin.com/politica/Goldberg%20Dzh.%20Liberalnyj%20fashizm/Goldberg%20Dzh.%20Liberalnyi%20fashizm.htm>.

27. Gross, B. (1980). *Friendly Fascism. The New Face of Power in America*. Boston: South end press. 410 p.

28. Bodriyyar Zh. Zabyt Fuko. Retrieved from: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Bodr/zb_fuko.php.

29. Nikolaenko, L.G. (2011). Ideologicheskij metod v sovremennom obshchestvoznanii. *Ideologhiya v suchasnomu sviti: Naukovo-praktychna konferenciya (19–20 zhovtnya 2011 roku, Kyiv)*. Materialy dopovidey ta vystupiv. Kyiv. Pp. 48–50.

30. Bietry, P. *Le socialisme et les Jaunes*. Retrieved from: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5450489g/f2.image>.

31. Burdye, P. (1993). *Sotsiologiya politiki / Per. s fr. Sost., obshch. red. i predisl. N.A. Shmatko*. Moskva: Socio-Logos. 336 s.

32. Parsons, T. (1998). *Sistema sovremennykh obshchestv / Per. s angl. L.A. Sedova, A.D. Kovaleva; pod red. M.S. Kovalevoy*. Moskva: Aspekt Press. 270 s.

33. Fomichev, P.N. (1998). Gerkhardt E. Tolkott Parsons i transformatsiya germanskogo obshchestva v kontse Vtoroy mirovoy voyny. *Otechestvennaya i zarubezhnaya literatura. Referativnyy zhurnal. Seriya 10. Sotsiologiya*. Moskva. S. 31–37.

Nikolaienko Volodymyr Leonidovych

PhD of Social Science,

Associate Professor at Department of Sociology and Political Science
of the Faculty of Linguistics and Social Communications

National Aviation University

1 Lubomyra Huzara ave., Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-4648-6048

Nikolaienko Leonid Hryhorovych

PhD of Philosophy, Associate Professor,

Independent Researcher

Yakovenko Yurii Ivanovych

Doctor of Social Science, Full Professor,

Honored Worker of Education of Ukraine,

Professor at Department of Sociology and Political Science

of the Faculty of Linguistics and Social Communications

National Aviation University

1 Lubomyra Huzara ave., Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-6006-8651

SOCIOLOGICS OF TALCOTT PARSONS'S THINKING: FUNCTIONS AND SOCIAL CONSEQUENCES

The relevance of the topic. *Conte's positivism was the first significant achievement in theoretical terms on the way to establishing a market-oriented way of thinking. Parsons's functionalism has become the second and so far the most effective way of thinking in the instrumental sense. Tarde called this logic social because it is closely connected with the logic of the functioning of the capitalist socio-political and economic order. Since the development of rules of thinking within each sociologic lead over time to the emergence of the theory of cognition of a special kind, now in the XXI century provided that fascism returns to the continent it once destroyed this process of renewal is based on both existential and scientific principles, in particular, and on a sociological basis. That is, the contradiction is that although Parsons rejected the principle of "order above all" (at any cost) in words, but constantly adhered to it, and now this principle is reviving in some countries.*

The purpose of this article is to highlight the nature of sociological thinking, which is characteristic of T. Parsons; in this context, the following tasks arise: to identify the relationship between the functionalist style of thinking in science with market-oriented sociology in social sciences; to prove that the functionalist style of sociological thinking is an instrument of legitimation and protection of the capitalist social order; to prove that the principle of "order above all" in Parsons's sociology is practically decisive.

Research methods: the dialectical method aimed at identifying contradictions in Parsons's functionalist thinking, some of which contribute to the further development of sociological theory and social development, while others constrain them; the method of propositional analysis, aimed at identifying mostly latent semantic units in Parsons's texts, thanks to which it is possible to identify the real purpose for which they were written; finally, a definitive analysis aimed at identifying the ways to define the concepts and, more broadly, the semantic meanings that Parsons uses.

Results. Revealing the connection between the functionalist style of thinking in science and the market-oriented way of thinking in the social sciences, it is shown that this contributes to the legitimation of the capitalist social order and theory development, which in turn contributes to further development of technologies aimed at stabilizing the order; that is, it does not exclude, but also provides for the reproduction of the most radical social practices aimed at protecting this order.

Key words: logical-linguistic-semantic operations, sociologics, social epistemology, way of thinking, style of thinking, thesaurus, function (operator), functionalism, functionalist thinking.